

ŽENE U SREDNJOVJEKOVNOJ PODRAVINI

WOMEN IN MEDIEVAL PODRAVINA

Ranko Pavleš

Podravka d.d.

Ante Starčevića 32

HR - 48000 Koprivnica

ranko.pavles@kc.t-com.hr

Primljeno/Received: 17. 8. 2007.

Prihvaćeno/Accepted: 7. 11. 2007.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Izvorni znanstveni rad

Original scientific paper

UDK/UDC 929.52 (497.5-35)

SAŽETAK

U radu se na osnovi raspoloživih izvora nastoji prikazati položaj žena u srednjovjekovnom društvu Podravine. U prvom dijelu navedeno je nekoliko primjera djelovanja kraljica, herceginja i banica na prilike u Podravini. Ta kategorija žena jedina je u srednjovjekovnom društvu koja ima i političke i upravne i sudske ovlasti. Drugi dio opisuje položaj plemkinja. Govori se o djevojačkoj četvrtini, izuzecima pri nasljeđivanju kada kraljevi dopuštaju da se imanja nasljeđuju po ženskoj liniji, oporukama u kojima se spominju žene ili su ih žene sastavile, a analizirano je i kako se žene prikazuju u popisima poreza sa početka 16. stoljeća. Iz navedenih primjera vidi se da plemkinje imaju, iako ograničeno, pravo stjecanja imanja i raspolaganja njima. Ovdje su navedeni i rijetki primjeri o oblicima života plemićkih žena izvan poslova oko posjeda. Treće poglavlje analizira oskudne podatke o stanovnicama podravskih varoši. Građanke su imale šira prava od drugih staleža koja su im osiguravale gradske povlastice, ali, vjerojatno, i njihova važnost u radnim procesima u gradu. Iz navedenih izvora tek se vidi da su građanke stjecale nekretnine, ali i da ih uglavnom ne nastoje zadržati. U četvrtom dijelu navode se samo dva dokumenta u kojima se spominju pripadnice najbrojnijega srednjovjekovnog staleža, tj. kmetice. Popisane su kao neke od opljačkanih podanika koprivničkog i durdevečkog vlastelinstva te kao držateljice selišta na imanjima pavlina iz Streze. U oba slučaja zapisan ih je vrlo malo, što je vjerojatno posljedica nastojanja feudalaca da selišta drže muškarci odnosno cjelovite obitelji kako bi i iskorištavanje zemlje bilo učinkovitije. Na kraju rada tek se usput spominju pripadnice drugih društvenih skupina za koje nema potvrda u dokumentima vezanima uz Podravinu.

Ključne riječi: žene, srednji vijek, Podravina

Key words: women, medieval, Podravina

UVOD

Područje s kojeg je uzeta većina primjera u ovom radu zvalo se u srednjem vijeku Gornja Komarnica (danas je to glavnina Podravine u užem smislu) i obuhvaćalo je Podravinu od crte Hrženica - Križovljan - Slanje na zapadu do crte Sesvete - Kalinovec - Mičetinec na istoku. Na jugu je međa bila razvodnica između dravskog i savskog slijeva, a na sjeveru rijeka Drava. Dio primjera uzet je i s prostora križevačke županije koji neposredno graniče s Gornjom Komarnicom.

Nisam ulazio u podrobna istraživanja srednjovjekovnih pravnih dokumenata, nego sam pretežno iznio podatke koje nude isprave i neki od popisa pa se u radu dobiva presjek kroz praksu odnosa prema ženama i njihov stvarni položaj. Također nisam pravio usporedbe ni sa širom okolinom, a ni s okolnim narodima. Sve bi to zahtijevalo mnogo opsežniji rad.

Budući da o ženama u srednjovjekovnoj Slavoniji postoji samo jedan rad i cijela je ta tema gotovo neistražena, nisam se u metodološkom smislu imao u koga ugledati. U radu sam podijelio primjere o srednjovjekovnim ženama onako kako su one same tada bile i podijeljene, tj. po staležima. Prve sam stavio pripadnice najviših slojeva, tj. žene kraljevske krvi i banice. Iako one nisu bile stalno prisutne u podravskom društvu, ipak su bile vrlo utjecajne te stoga mislim da ih treba spomenuti. Slijede plemkinje kao dio društveno najutjecajnijega srednjovjekovnog staleža. O njima ima najviše građe, pa su i primjeri iz njihova života najbolje dokumentirani. Zatim sam obradio građanke/varošanke s primjerima uglavnom iz Koprivnice i Podkamina jer za život žena u ostalim varoškim naseljima Podravine nemamo podataka. Najmanje su dokumentirani stalež kmetovi pa je o kmeticama navedeno samo nekoliko primjera. Ostale skupine i staleži srednjovjekovnog društva u kojima participiraju žene ne javljaju se u podravskim izvorima.

KRALJICE, HERCEGINJE, BANICE

Kraljice i herceginje kao pripadnice najvišeg sloja ugarsko-hrvatskoga srednjovjekovnog društva u Podravini samo su povremeno i u prolazu kao i kraljevi jer ovdje nisu imale posjede koji bi bili njihovo neposredno vlasništvo kao u nekim drugim dijelovima Slavonije. Prema sačuvanim dokumentima, one odsjedaju uglavnom u Koprivnici i Kamengradu, i to u razdoblju od sredine 14. do prve četvrtine 15. stoljeća, kada su i grad i vlastelinstvo uglavnom u izravnoj vlasti kraljeva. Kraljice i herceginje izvršavaju ovdje kraljevsku vlast, ali nastupaju i kao vlastelinke koprivničkog vlastelinstva.

Herceginja Margareta, udovica hercega Stjepana, vlada Slavonijom u ime svoga maloljetnog sina, a 1355. godine¹ nalaže svojim koprivničkim kaštelanima da Koprivničance štite u njihovim slobodama. Kraljica Elizabeta, supruga kralja Ludovika, 1381. godine² boravi u Koprivnici gdje izdaje isprave. Dvije godine poslije³ ona nalaže slavonskim banovima da prestanu pustošiti imanja Stjepana Mikčevića, a već su opljačkali njegove posjede oko današnjeg Ivanca kod Koprivnice. Elizabetina kći kraljica Marija 1391. godine⁴ oslobađa koprivničke građane od svih davanja na vrijeme od jedne godine jer su pretrpjeli veliku štetu tijekom građanskog rata, a istog dana⁵ nalaže da se zagrebački biskup uvede u posjed Sveti Ladislav/ Valislav koji mu je bio oteo Stjepan Mikčević. Kraljica Barbara javlja se nekoliko puta u Koprivnici i u vezi s njom. Tako 1412. godine⁶ potvrđuje ispravu o davanjima Koprivničanaca od vinograda na kamengradskom vlastelinstvu koju je izdao njezin suprug kralj Sigismund. 1413. godine⁷ Barbara boravi u Kamengradu,

¹ Tadija Smičiklas i drugi, *Codex diplomaticus regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae (dalje CD)*, sv. 12., Zagreb, 1914. godine; 27. 4. 1355., str. 288-289.

² CD, sv. 16, Zagreb, 1976. godine; 22. 11. 1381., str. 235- 236.

³ CD, sv. 16, 25. 4. 1383., str. 359.

⁴ CD, sv. 17, Zagreb, 1981. godine; 21. 4. 1391., str. 343.

⁵ CD, sv. 17, 21. 4. 1391; str. 344-345.

⁶ Emilij Laszowski, *Podatci o Koprivnici u srednjem vijeku, Vjestnik kr. Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskog arkiva (dalje VZA)*, godina II., sv. 4., Zagreb, 1900. godine, 2. 10. 1412., str. 220- 221.

⁷ Josip Stipišić, Miljen Šamšalović, *Isprave u arhivu Jugoslavenske akademije, Zbornik Historijskog instituta Jugoslavenske akademije (dalje ZHIJA)*, vol. 2., Zagreb, 1959. godine, 1. 4. 1413., str. 347.

odakle nalaže istragu u nekom slučaju u Temerju istočno od Koprivnice, a 1417. godine⁸ daruje dio vlastelinstva, tj. predij Kameno, rovišćanskom županu Nikoli.

Iako su banovi držali grad i vlastelinstvo Koprivnicu vrlo često jer su im bili određeni kao dio plaće, ipak se njihove žene rijetko spominju. Veći utjecaj na podravske prilike imamo potvrđen samo za Katarinu, udovicu bana Ulrika Celjskog koja je nakon muževe smrti 1456. godine nekoliko godina držala koprivničko i đurđevečko vlastelinstvo. Kao vlastelinka, a ne kao banica, ona 1458. godine⁹ potvrđuje udovici Margareti sve isprave u vezi s posjedom Kameno.

PLEMKINJE

O ženama plemićkog staleža sačuvano je najviše građe te se o njima može i više pisati. Kao i plemstvo u cjelini i plemkinje se navode u dokumentima, najčešće u vezi s vlasništvom zemlje kao najvažnijim resursom srednjovjekovnog društva.

U pravilu žene nisu bile nasljednice posjeda, nego su to bili sinovi. Ako vlasnik imanja nije imao muške potomke, posjed je nakon njegove smrti kao ošasno dobro prelazio u kraljeve ruke i on ga je dalje darivao drugim plemićima. Glavni i vrlo stari izuzetak od tog pravila bila je institucija **djevojačke četvrtine** prema kojoj su kćeri imale pravo na četvrti dio imovine svojih očeva. Tako su i žene mogle biti posjednice i kao takve javljaju se prilično često u srednjovjekovnim dokumentima. Djevojačka četvrtina umanjivala je imovinu obitelji te su muški nasljednici nerado ispunjavali obaveze nastale u vezi s njom. Iz Podravine sam našao malo primjera u vezi s tim načinom nasljeđivanja. 1335. godine¹⁰ ban Mikac riješio je spor oko djevojačke četvrtine na imanju Subotica zapadno od Koprivnice. Sporile su se dvije sestre, od kojih je jedna smatrala da joj pripada cijeli posjed, a druga je tražila dio istog kao svoju djevojačku četvrtinu. U spor su se bili uključili i kralj Karlo i kraljica Elizabeta sa svojim ispravama, a ban je presudio u skladu s njihovim prijedlozima te je jednu sestru udaljio s imanja, a drugoj omogućio mirno uživanje posjeda. U oporuci Andrije Budora od Budrovca iz 1529. godine¹¹ spominje se »ius femininum«, tj. žensko pravo njegove kćeri koje je on riješio tako da joj je za vjenčanje dao 60 florena. Vjerojatno je ovdje riječ o djevojačkoj četvrtini. Navedena suma nije vrijedila kao četvrtina posjeda Andrije Budora, ali je ipak njegovu kćer isključila iz prava na nasljeđivanje imanja. Više primjera u vezi s takvim načinom nasljeđivanja postoji s područja jugozapadno od Podravine. Tako 1369. godine¹² File, Fabijanov sin, sina Beljudova daje svojim sestrama Elizabeti i Klari dio naslijeđenih zemalja kao djevojačku četvrtinu. Elizabeta je 1378. godine¹³ potvrdila da je svoj dio primila. Zanimljiv je slučaj Katarine, kćeri Jakova Malog koja se 1378. godine¹⁴ odrekla dijela koji joj je pripadao kao djevojačka četvrtina od posjeda Konjska, Selnica, Dražovec i Čanovo u korist svog brata Dominika jer joj je on pomagao oko uzdržavanja djece nakon smrti njezina muža. U sljedećim slučajevima u vezi s posjedima uz Konjsku i Plavnicu žene koje dobivaju djevojačku četvrtinu pozivaju se na djedove i pradjedove, što bi moglo značiti da njihove majke i bake nisu mogle ostvariti svoje pravo, nego je to tek njima pošlo za rukom. Tako 1381.

⁸ Kamilo DOČKAL, *Kamengrad u svjetlu Streze*, Zbornik Muzeja grada Koprivnice, sv. 1. /8/, Koprivnica, 1953. godine, 15. 2. 1417., str. 114.

⁹ Kamilo Dočkal, *Srednjovjekovna naselja oko Streze*, Starine Jugoslavenske akademije, knj. 46, Zagreb, 1956. godine, 9. 5. 1458., str. 170.

¹⁰ CD, sv. 10, Zagreb, 1912. godine, 29. 5. 1335., str. 213-214.

¹¹ Emilij Laszowski, *Oporuka Andrije Budora iz 1529. godine*, Vjesnik kraljevskog državnog arhiva u Zagrebu (dalje VDA), godina VI., Zagreb, 1934. godine, str. 50-57.

¹² CD, sv. 14, Zagreb, 1916. godine; 30. 5. 1369., str. 184-185.

¹³ CD, sv. 15, Zagreb, 1934. godine; 22. 2. 1378., str. 347-348.

¹⁴ CD, sv. 15, 1. 10. 1378., str. 405-406.

godine¹⁵ Margareta i Dragoja primaju od sinova Blagonje Komarničkog dio zemalja koje su nekad pripadale njihovu pradjedu Bratiši. Godine 1512. godine¹⁶ spominje se djevojačka četvrtina Barbare, supruge Matije od Većeslavca u zemljama koje su nekada bile vlasništvo njezina djeda Petra od Konjske. Za dio na imanju Plavnica Sveti Benedikt spore se 1481. godine¹⁷ Ilka, kći i dvije Ane unuke Antuna od Korenova, a osnova potraživanja je pravo na djevojačku četvrtinu. Ti primjeri pokazuju da je pravo na djevojačku četvrtinu bilo snažno i da nije zastarijevalo ni u drugoj generaciji po ženskoj liniji, nego se i tada ostvarivalo.

Posjednici koji nisu imali muških potomaka nastojali su zaobići pravilo o ošasnosti i pokušavali da njihova imanja naslijede kćeri. Tako je Tomo od Botinovca 1407. godine¹⁸ darovao dio Botinovca kod Koprivnice svojoj supruzi Doroteji i kćeri Margareti. Naravno, to nije bilo pravovaljano bez kraljeve dozvole pa je Tomo uspio ishodovati da je kralj iste godine¹⁹ naložio uvod u posjed, a darovanje je potvrdio i poslije²⁰. U Grbaševcu je bio drukčiji slučaj. Godine 1517.²¹ Gerwas, Nikolin sin, daruje posjed Grbaševac svojim trima sestrama. I to je darovanje odobrio kralj te ga i potvrdio 1518. godine²². Usprkos kraljevoj potvrdi s tim je darom bilo problema još nekoliko godina. Iako se Grbaševac ne spominje izričito jer još nije imao svoje kasnosrednjovjekovno (i današnje) ime, s tim se imanjem može povezati oporuka Jakova, Pavlova sina, koji 1321. godine²³, slično kao Gerwas dvije stotine godina poslije, ostavlja posjed Rasinju (kasniji Grbaševac) svojoj sestri i njezinu mužu.

Na rasinjskom vlastelinstvu potkraj 15. i početkom 16. stoljeća dogodilo se da su dvije grane obitelji Bočkaj, koja je Rasinju držala već stoljećima, ostale bez muških nasljednika. Da bi osigurao kćerima nasljedstvo svojeg dijela vlastelinstva, Petar Bočkaj od Rasinje 1495. godine²⁴ ishodio je od kralja novu darovnicu za posjede u kojoj se osim njega samog navode i njegove kćeri. Jedna se od njih, Elizabeta, udala za Ludovika Pekryja te je trećina rasinjskog vlastelinstva po njoj prešla u vlasništvo nove obitelji. Po drugoj grani Bočkaja jednu je trećinu rasinjskog posjeda stekla obitelj Keczer. Na susjednom bednjanskom vlastelinstvu nakon smrti posljednjega muškog potomka obitelji Frodnohar 1523. godine²⁵ također se nasljeđivanje nastavilo po ženskoj liniji.

Iako su imanja u tim primjerima naslijedile žene, ona se i dalje vode na ime njihovih muževa kao vlasnika. To se odnosi čak i na dijelove posjeda koje su žene kao miraz donijele u brak i kojima su donekle samostalno raspolagale. Tek u slučaju udovištva i ako sinovi još nisu bili dorasli do punoljetnosti, žene se bilježe kao vlasnice. I popisi poreza s kraja 15. i prve četvrtine 16. stoljeća pokazuju to pravilo. Iz istih popisa može se vidjeti da su 1507. i 1513. godine²⁶ žene ili točnije udovice držale samo 0,80 odnosno 0,57% poreznih dimova u Gornjoj Komarnici, ali da je postotak znatno porastao 1517. godine (21,47%) te vrlo visok ostao i u 1520. godini (17,

¹⁵ CD, sv. 16, 8. 8. 1381., str. 205-207.

¹⁶ ZHIJA, vol. 4., Zagreb, 1961. godine; 14. 12. 1512., str. 538.

¹⁷ ZHIJA, vol. 3., Zagreb, 1960. godine; 18. 2. 1481., str. 627.

¹⁸ Andrija Lukinović, *Povijesni spomenici zagrebačke biskupije (dalje PSZB)*, sv. 5, Zagreb, 1992. godine; 13. 7. 1407., str. 302.

¹⁹ PSZB, sv. 5, 18. 7. 1407., str. 304.

²⁰ PSZB, sv. 5, 24. 10. 1407., str. 309.

²¹ ZHIJA, vol. 5, Zagreb, 1963. godina; 22. 2. 1517, str. 539.

²² ZHIJA, vol. 5, 23. 3. 1518., str. 544.

²³ CD, sv. 9, Zagreb, 1911. godine; 24. 12. 1321.

²⁴ ZHIJA, vol. 4, 30. 11. 1495., str. 481.

²⁵ Josip Adamček, *Ludbreg i njegova okolica u doba feudalizma, monografija Ludbreg, Ludbreg, 1983. godine, str. 83.*

²⁶ Josip Adamček, Ivan Kakmpuš, *Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u 15. i 16. stoljeću, Zagreb, 1976. godine, str. 27-28 i 59-62.*

93%)²⁷. Uzrok tom znatnom udjelu žena u vlasništvu zemlje posljedica je udovištva u nekoliko vlastelinskih obitelji. To su bile obitelji Keczer (imanje Slanje - Križovljan i dio Rasinje), Turoczy (vlastelinstvo Ludbreg) i Pekry (dio Rasinje). Žene su kao vlasnice na tim imanjima bilježene nekoliko godina, ali su ih zapravo čuvale za svoje sinove koji poslije preuzimaju upravu. Neke od tih vlastelinki u vrijeme kad su posjedi bili u njihovim rukama pokazale su poduzetnost u upravljanju obiteljskom imovinom. Tako je npr. Doroteja, udovica Franje Keczera 1525. godine²⁸ uzela u zalog zagorsko imanje Lobor za znatnu svotu od 1500 florena. Inače se u popisima poreza i u imenovanju žena vidi donekle njihov položaj u odnosu na vlasništvo nad zemljom. Naime, one su gotovo u pravilu označene kao udovice, a tek u dva slučaja 1513. godine²⁹ imaju oznaku »domina« bez pozivanja na njihov odnos prema muževima.

Zanimljivi dokumenti iz kojih se može iščitati odnos prema ženama i odnos žena prema vlasništvu i okolini jesu **oporuke**. S područja srednjovjekovne križevačke županije trenutačno mi je u cijelosti poznato desetak plemićkih i svećeničkih oporuka, od kojih također nekoliko koje su sastavile žene. Najstariji od tih iskaza posljednje volje je iz oko 1300. godine³⁰, a dao ga je napisati župan Bahaler. On ženi i kćeri ostavlja posjede Alazca (nepoznatog smještaja), Konjska i Plavnica (južni dio kotara Komarnica) te Sveti Dominik u Selnici (Hrvatsko zagorje). Zanimljivo je da su te posjede naslijedili Bahalerovi daljnji potomci (plemići od Konjske), što znači da su se imanja, vjerojatno uz kraljevu dozvolu, nasljeđivala po ženskoj liniji.

Druga oporuka prema kojoj znatne posjede nasljeđuje žena mlađa je za više od dvije stotine godina, a dao ju je sastaviti Andrija Budor od Budrovca 1529. godine³¹. U oporuci se Andrija pobrinuo da dio njegovih stvari i udjela u imanjima dobije Siksto, sin njegove prve žene Sofije, ali je većinu posjeda i pokretne imovine ostavio drugoj ženi Barbari i djeci koju je imao s njom. Tako ona dobiva imanja Jarna, Gornji i Donji Čepelovec, Budrovec, Obrež i Jakovljeve Sredice. Međutim, treba dodati da je ona sudjelovala u stjecanju dijela ovih posjeda: Jarnu i Čepelovec Andrija joj prepušta jer mu je bila posudila 150 florena za parnice oko imanja, za isplatu rođaka u posjedu Budrovec dala je svoj prsten vrijedan 60 florena, a Obrež i Jakovljeve Sredice su bile dio njezina miraza (ona je bila kći Nikole Madarasa od Obreža kod Rasinje). Naravno, veći dio nabrojanih posjeda Barbara nasljeđuje zajedno sa svojom djecom. Bilo bi zanimljivo vidjeti koliko bi Barbara dobila od naslijeđenog kad bi se ponovno udavala. Kćeri Barbari Andrija je dao 60 florena za svadbu pa je time zadovoljeno njezino »žensko pravo« (»ius femininum«) u vezi s nasljedstvom, a ako je htjela dio u posjedima, morala je spomenutu svotu vratiti ili se drukčije dogovoriti s braćom.

Strezanski župnik Matija Dezem 1488. godine³² većinu svog novca i drugih stvari ostavlja pavlinskom samostanu i crkvama, ali odvaja i 12 florena za kćer i sina svoje sestre.

U vezi s Podravinom i bližom okolinom dvije su oporuke koje su sastavile žene. Jedna je oporuka Doroteje, udovice Matije Horvata iz Hedrihovca koja 1504. godine³³ gotovo sve svoje ostavlja strezanskim pavlinima i crkvama. Druga oporuka je iz 1444. godine³⁴ i u njoj su navedeni pretežno ljudi iz okoline Garića. Ipak, Elena, koja sastavlja oporuku, ostavlja neke stvari crkvi Svetih Kuzme i Damjana u Kuzmincu kraj Rasinje, što znači da je vjerojatno bila iz Podra-

²⁷ J. Adamček, *I. Kampuš, Popisi...*, str. 94-97 i 127-130.

²⁸ ZHIJA, vol. 5, 27. 9. 1525., str. 573.

²⁹ J. Adamček, *I. Kampuš, Popisi...*, str. 60.

³⁰ CD, sv. 7, Zagreb, 1909. godine, str. 418-419.

³¹ E. Laszowski, *Oporuka...*, str. 50-57.

³² Magyar orszagos leveltar (dalje MOL), DI 34931., 9. 3. 1488., www.mol.gov.hu

³³ MOL, DI 34952., 22. 4. 1504., www.mol.gov.hu

³⁴ MOL, DI 35581., 14. 8. 1444., www.mol.gov.hu

vine (možda iz obitelji Boččaj koja tada drži Kuzminec kao dio rasijskog vlastelinstva). Ostalu ostavštinu Elena uglavnom ostavlja crkvenim ustanovama. Treba naglasiti da je većinu stvari i posjeda Eleni ostavio njezin prvi muž.

Iako je broj oporuka vrlo ograničen i sačuvan je uglavnom iz samostanskih arhiva te su zato to dokumenti posebne vrste, ipak se može zaključiti da se muški oporučitelji brinu za svoje žene, kćeri i sestre. O ženskim oporukama može se izvesti prenatragljeni zaključak da žene uglavnom ostavljaju crkvama i samostanima, ali treba uzeti u obzir da je u oba ovdje iznesena slučaja riječ o ženama bez djece.

U vezi sa zavještanjem posjeda crkvenim ustanovama zanimljivo je da su oba posjeda koja su u koprivničkoj okolici stekli samostani povezani sa suprugama kaštelana. Prvo je darivanje obavila Margareta, udovica kamengradskog kaštelana Luke, kada je 1458. godine³⁵ darovala strezanskim pavlinima selo Kameno kod Starigrada. Drugi je slučaj imanje Mogovina, sjeverozapadno od Koprivnice, koje su 1466. godine³⁶ dobili koprivnički franjevci od varaždinskog (vjerojatno prije koprivničkog) kaštelana Ivana Thwrnera i njegove supruge Uršule. Među darovateljima koji su darovali posjede strezanskim pavlinima, ako izuzmemo osnivača samostana, podjednak je broj žena i muškaraca³⁷. S obzirom na to da su imanja uglavnom držali plemići, taj podatak dosta govori o vezanosti plemkinja uz crkvu.

Budući da su imale pravo na dio nasljedstva i mogle raspolagati imovinom, žene se pojavljuju u nizu isprava o zalaganju i kupoprodaji posjeda. Katkad u tim poslovima nastupaju same (posjed Otok³⁸), katkad zajedno s muževima (posjed Cenkovec³⁹; posjed Marjašovec⁴⁰), u nekim slučajevima zajedno sa sinovima (posjedi Zdelja, Komarnica i dr.⁴¹), a katkad ih zastupaju muževi (posjed kraj potoka Rasinje⁴²). Pretpostavljam da su žene navedene u kupoprodajama u slučajevima kad je riječ o njihovoj osobnoj imovini.

U Podravini sam našao dva slučaja kada su žene pozajmile novac svojim muževima. Tako Barbara, supruga Andrije Budora, pozajmljuje svomu mužu novac koji mu treba da stekne neke posjede, što sam već gore spomenuo⁴³, a poznato je i da je Ivan Ernušt posuđivao znatne svote od svoje treće žene Barbare Orsag de Gwth, za što joj je zalagao posjede (među ostalim i Koprivnicu)⁴⁴.

Na osnovi iznesenog može se zaključiti da su plemkinje u stjecanju imovine bile u znatno lošijem položaju od plemića, ali da su zakon i običaji ipak omogućavali da dobiju dio koji im je kao miraz bio potreban za udaju odnosno za egzistenciju.

Najveći dio sačuvanih isprava uopće, pa tako i onih u kojima se spominju žene, odnosi se na posjedovne odnose, a o drugim oblicima srednjovjekovnog života plemstva znamo mnogo manje. Zanimljiv je dokument o općem sudu održanom u Zagrebu 1481. godine⁴⁵ gdje su u različiti-

³⁵ K. Dočkal, *Srednjovjekovna...*, 6. 3. 1458., str. 170.

³⁶ ZHIJA, vol. 3, 18. 10. 1466., str. 604.

³⁷ Ivan Krstitelj Tkalcic, *Urbar bivšeg hrvatskog pavlinskog samostana u Strezi, VZA, godina V., Zagreb, 1903. godine*, str. 201.

³⁸ ZHIJA, vol. 3, 24. 1. 1476., str. 614.

³⁹ ZHIJA, vol. 2, Zagreb, 1959. godine; 1429. g., str. 369.

⁴⁰ ZHIJA, vol. 5, 1. 7. 1523., str. 563.

⁴¹ ZHIJA, vol. 3, 24. 1. 1449., str. 574.

⁴² CD, sv. 10, 25. 4. 1334., str. 161.

⁴³ E. Laszowski, *Oporuka...*, str. 50-57.

⁴⁴ Nada Klaić, *Koprivnica u srednjem vijeku, Koprivnica, 1987. godine*, str. 133.

⁴⁵ Milan Šuflay, *Iz arhiva ugarskog narodnog muzeja, VZA, godina VIII., Zagreb, 1906. godine. KRNIC, Judicium generale (opći sud) u Ugarskoj i Hrvatskoj, Vjesnik hrvatskog arheološkog društva, Nova serija, sv. 9, Zagreb, 1906./1907. godina.*

te vrste zločina bilo kao žrtve bilo kao počiniteljice uključene i žene. Nekoliko slučajeva vezano je i uz Podravinu. Na području križevačke županije žene se optužuju za prilježništvo (jedan slučaj iz Krnina istočno od Đurđevca - prilježništvo sa župnikom iz Sesveta), davanje utočišta lopovima, čedomorstvo, podvođenje djevojaka i podvođenje vlastitih kćeri, rezanje nosova ljubavnicama svojih muževa (čini se da je to bila uobičajena kazna za ljubavnice jer su zabilježena dva takva slučaja), ubojstvo zeta i ubojstvo muža (slučaj u Beloševcu u Podravini). Žene kao žrtve spominju se u slučajevima kada su kao djevice bile oskrvnute ili ubijene kao supruge (u Podravini dva slučaja - u Bednji između Koprivnice i Ludbrega i u već spomenutom Beloševcu). Zanimljivo je da se kod ubojstva supruge navodi da je ubijena »bez razloga«, što znači da su postojali slučajevi kada se moglo legalno ubiti ženu - vjerojatno kada bi bila zatečena u preljubu. Žene su žrtve i u nekim gore navedenim primjerima gdje su počinitelji druge žene (rezanje nosova, podvođenje). Jedna je žena optužena da je vračara, a tri da su vještice (jedan slučaj u Prugovcu kod Đurđevca). Prema srednjovjekovnom shvaćanju, one su bile zločinke, a prema današnjem, naravno, žrtve. Plemkinje nisu sudjelovale u političkom životu pa nijedna od njih nije na tom sudu optužena za veleizdaju, za što su okrivljeni mnogobrojni plemići.

Kao ni u politici plemkinje ne sudjeluju ni u upravnim ni u sudskim poslovima, osim možda na vlastitim posjedima u razdobljima kad njima upravljaju, što nije potvrđeno u dokumentima koji se odnose na Podravinu.

GRAĐANKE

U Podravini je u srednjem vijeku bilo nekoliko naselja s gradskim obilježjima, ali samo o dvama imamo nešto više podataka: o Koprivnici i Podkamenom (Subkwar). U ispravi iz 1356. godine⁴⁶ kojom se Koprivnica proglašava slobodnim kraljevskim gradom žene su spomenute samo jedanput, i to u dijelu o nasljeđivanju. Privilegij kaže da svaki građanin može oporučno ostaviti svoju imovinu komu želi, bilo svojoj ženi bilo rođacima. Kratka, ali važna odredba jer je omogućavala varoškim ženama da steknu imovinu na način koji plemkinjama nije bio moguć. U ispravama se Koprivničanke spominju samo u nekoliko navrata, i to većinom u vezi s nekretninama. Tako 1417. godine⁴⁷ Elizabeta, udovica, i Ilka i Lucija, sestre pokojnog suca Kusaka prodaju mlin i zemlju koprivničkom franjevačkom samostanu. Vjerojatno je riječ o imovini spomenutog suca koju je ostavio supruzi i sestrama. Godine 1453.⁴⁸ Juraj Šafar i njegova majka Jelena prodaju zemlju u Koprivnici. Jedna žena, Elizabeta zvana Regina, prodaje zemlju i 1455. godine⁴⁹. G. 1461.⁵⁰ Koprivničanka Doroteja (ona jest stanovnica Koprivnice, ali je plemkinja) mijenja svoj posjed Horvatovščinu u okolici Streze (danas Pavlin Kloštar) za vinograd strezanskih pavlina u blizini Koprivnice. Sve to uz pristanak svoje sestre i njezinih kćeri. Poslije, tj. 1466. godine,⁵¹ isti vinograd Doroteja daruje pavlinima. U susjednoj varoši Podkamenom 1424. godine⁵² prodaju Ilka i Elena, kćeri podkamenskog suca Grgura vinograd pred kamengradskim kaštelanom. Ista Elena nekoliko dana poslije⁵³ zajedno sa svojim mužem pred koprivničkim sucem prodaje zemlju jednom Koprivničancu. Druga polovica iste zemlje ostaje njenoj sestri Ilki. Mislim da je u ta dva slučaja riječ o nasljedstvu koje je sestrama ostavio njihov otac Grgur. Za-

⁴⁶ CD, sv. 12, 4. 11. 1356., str. 375.

⁴⁷ ZHIJA, sv. 2, 13. 8. 1417., str. 352

⁴⁸ Katalog srednjovjekovnih isprava Hrvatskog državnog arhiva, 18. 4. 1453.

⁴⁹ ZHIJA, vol. 3, 1. 5. 1455., str. 583.

⁵⁰ K. Dočkal, Kamengrad..., 13. 12. 1461., str. 122-123.

⁵¹ K. Dočkal, Kamengrad..., 29. 8. 1466., str. 123.

⁵² Emilije Laszowski, Arhiv grada Koprivnice, VDA, godina IV., Zagreb, 1929. godine, 13. 1. 1424., str. 79.

⁵³ K. Dočkal, Kamengrad..., 1424. 19. 1., str. 114-115.

nimljivo je da kod prodaje žene ne nastupaju samostalno, nego su prisutni njihovi muževi ili se bar one pozivaju na njih.

Kod svih tih slučajeva žene uvijek prodaju ili daruju uglavnom naslijeđene zemlje. Možemo zaključiti da varošanke u Podravini nemaju interesa ili nisu u mogućnosti zadržati i iskorištavati stečenu zemlju i druge nekretnine pa ih se rješavaju.

Podaci iz ostalih izvora o građankama Podravine veoma su oskudni. Tako se 1427. godine⁵⁴ u odredbama o koprivničkim gradskim prihodima spominju piljarice (penesetice mulieres) koje svaki tjedan moraju gradu plaćati za prodavanje na koprivničkom placu. Drugi je podatak o bogatijim građankama Eleni i Doroteji, supruzi i kćeri koprivničkoga građanina Demetrija koje 1500. godine⁵⁵ hodočaste u Rim gdje se učlanjuju u bratovštinu Svetog Duha. I to je za sada sve o građankama u srednjovjekovnoj Podravini.

Marija Karbić⁵⁶ napisala je odličan članak o ženama u gradovima srednjovjekovne Slavonije, ali je uzimala primjere gotovo isključivo iz bogatijih sredina koje su također sačuvale svoju arhivsku građu (Zagreb, Varaždin). Ona piše o tome kako su žene u gradovima zamjenjivale svoje muževe u poslovima, pa i samostalno poslovale (navodi neka isključivo ženskih zanimanja), sudjelovale na sudovima kao tužiteljice, tužene i svjedokinje i obavljale još neke aktivnosti te zaključuje da su imale prilično ravnopravan položaj. Velik dio zaključaka Marije Karbić vjerojatno vrijedi i za varoška naselja Podravine, posebno na Koprivnicu koja je, kao i navedeni gradovi, imala status slobodnoga kraljevskoga grada, ali se ipak zaključci ne mogu izravno prenijeti jer su potvrde u izvorima vrlo oskudne, kako se vidi iz gore iznesenog. Posebno ostaje nerasvijetljen položaj žena u malim vlastelinskim varošima. Treba odati priznanje autorici što je pionirski otvorila temu žene, a time općenito i porodičnih odnosa u Slavoniji srednjeg vijeka, o čemu se do sada gotovo i nije pisalo.

Građanke u Podravini, iako imaju znatna prava, ne sudjeluju ni u upravnim ni u sudskim poslovima grada.

KMETICE

O staležu na kojem je počivalo cijelo srednjovjekovno društvo, tj. o kmetovima, sačuvano je najmanje podataka, što vrijedi i za žene - kmetice. U Podravini ih spominju samo dva izvora, i to kao udovice koje drže selišta. Prvi je popis podložnika Ernuštovih podravske imanja Koprivnice i Đurđevca koje su 1534. godine opljačkali ljudi rasijskog vlastelina Ludovika Pekryja⁵⁷. Od 185 opljačkanih podložnika (nisu svi kmetovi) samo su četiri udovice, što je samo 2,1%. Drugi je izvor gdje su spomenute kmetice Urbar pavlinskog samostana u Strezi⁵⁸. U selu Kamenom kod Starigrada kao držatelj jednog od šest naseljenih selišta zapisana je udovica. Ako pogledamo cijeli Urbar, vidimo da od 47 naseljenih selišta ukupnoga pavlinskog posjeda tri drže žene tj. udovice (6,5 %). To je u postotku više nego na podravskim vlastelinstvima, što možda proizlazi iz blažeg stajališta samostanaca prema udovicama (npr. u Urbaru postoji odredba da su od davanja težaka uz neke druge oslobođene i udovice) pa oni dopuštaju da udovice duže zadržavaju selišta. Inače je zanimanje feudalca bilo da na selištu ima sposobnu radnu snagu koja će moći obavljati sve obaveze. Udovica je vjerojatno smjela ostati na selištu dok je uz sebe imala poluodrasle sinove koji su joj mogli pomagati, ali još nisu bili sposobni da se odvoje i uzmu

⁵⁴ E. Laszowski, *Podatci...*, VZA, 5. 12. 1427., str. 223.

⁵⁵ *Monumenta vaticana historie regni Hungarie /«Liber confraternitatis S. Spiritus de Urbe»/, ser. 1., Tom. 6.*

⁵⁶ Marija Karbić: »Nije, naime, njezina duša drugačija nego kod muškarca«, u: *Žene u Hrvatskoj: ženska i kulturna povijest*, Zagreb, 2004. godine, str. 57-76.

⁵⁷ Emilije Laszowski, *Monumenta habsburgica*, vol. II., Zagreb, 1916. godine, str. 191-195.

⁵⁸ I. K. Tkalčić, *Urbar...*, str. 201 i dalje.

vlastita selišta. Zanimljiv je podatak da su u pavlinskim vinogradima žene bile zastupljenije nego na selištima, ali da su gotovo uvijek u zajednici s nekim muškarcem. Razlika između držanja selišta i držanja vinograda od strane žena može se objasniti time da je na selištu bila vrlo važna muška radna snaga jer je pri obradi tla za žitarice bilo najvažnije oranje (okopavine kao kukuruz i krumpir još nisu bile poznate), a u vinogradima je bilo puno ručnog rada, što su mogle raditi i žene. Zajednica s muškarcem u vinogradu možda je proistekla otuda što su se muškarci bolje razumjeli u obrezivanje i vezanje loze, postupak s moštom i druge slične poslove.

Na vlastelinstvima Koprivnica i Đurđevac 1515. godine⁵⁹ među plaćenom radnom snagom spominje se gospodarica (Koprivnica) odnosno gospodarica majura (Đurđevac). Vjerojatno je riječ o ženi koja se brine za kućanstvo i poslugu na majuru ili u kaštelu, ali nije jasno kojem staležu te žene pripadaju. Očito je ovo bilo isključivo žensko zanimanje. Kao plaćeni radnici u istom dokumentu uz kaštel Prodaviz navode se i vrtlar sa ženom. Nema sumnje da u toj ispravi nabrojani radnici nisu svi koji rade uz vlastelinske kaštele. Moralo je ovdje biti i sluškinja i slugu koji nisu popisani jer su radili bez plaće odrađujući svoje kmetske obaveze.

U oporuci kneza Bahalera⁶⁰ spominju se mnoge sluškinje i sluge. Nisam siguran je li dio njih bio kućna posluga, a dio kmetovi ili su svi služili u Bahalerovoj kući ili kućama. Čini mi se vjerojatnija druga pretpostavka baš zbog velikog broja žena. Bahaler je imao nekoliko imanja razasutih po Ugarskoj i Slavoniji pa je morao imati i više svojih sjedišta, a uz svako je bila i posluga.

O tome kako se i što naljeđivalo među kmetovima ili što su kmetice nosile u miraz, ne znamo ništa. Tek možemo pretpostaviti da se radilo o pokretnoj imovini (predmeti svakodnevne uporabe, stoka) jer kmetovi nisu bili vlasnici zemlje.

Ni kmetice kao ni plemkinje i građanke u svojim sredinama ne sudjeluju u upravnim i sudskim poslovima seoske autonomije te se npr. nikad ne spominju kao vesnici, tj. seoski suci, a nisu prisutne ni kod ophoda međa niti svjedoče u sporovima oko međa ili davanja daća.

ŽENE IZ OSTALIH STALEŽA

Za žene u različitim grupama i staležima koje nisam gore obradio, a sigurno su postojale u srednjovjekovnom podravskom društvu u izvorima nema podataka. To su pripadnice različitih marginalnih grupa (lutajuća najamna radna snaga, sluškinje i kuharice kod bogatijih ljudi, siromašni iz svih staleža, Ciganke i dr.). Pisati o njima samo na osnovi primjera iz drugih sredina mislim da nema smisla.

ZAKLJUČAK

Na osnovi raspoloživih dokumenata u radu sam nastojao prikazati položaj žena različitih staleža u srednjovjekovnoj Podravini. U prvom poglavlju navedeni su primjeri kada su kraljice, herceginje i banice djelovale u Podravini ili u vezi s podravskim prilikama. One se ondje nisu trajnije zadržavale, ali su katkad utjecale na tamošnji život. O plemkinjama je sačuvano najviše dokumenata te sam iznio mnogobrojne primjere u kojima se one spominju. Navodim slučajeve kada žene nasljeđuju posjede, kao npr. kroz instituciju djevojačke četvrtine i posebne kraljevske dozvole ženama da smiju naslijediti očevinu. Zatim sam analizirao oporuke u kojima se spominju žene ili su ih žene sastavile, a također istražio kako su žene predstavljene u popisima poreza sa početka 16. stoljeća. Manje je podataka o plemkinjama izvan poslova oko posjeda, a ovdje su izneseni primjeri nekih kriminalnih radnji u kojima su one bile počiniteljice ili žrtve. O položaju žena plemićkog staleža može se zaključiti da su imale ograničeno pravo stjecanja imovine, a ta-

⁵⁹ N. Klaić, *Koprivnica...*, str. 132.

⁶⁰ CD, sv. 7, str. 418-419.

koder i ograničeno pravo raspolaganja njome. Zakon i običaji donekle su se brinuli da ne ostanu bez miraza ili novca za život, ali im je položaj u odnosu na muškarce njihova staleža bio neravnopravan, osobito ako se uzme u obzir da nisu sudjelovale u političkim, sudskim i upravnim poslovima. Građanke podravske varoši imale su prava koja su im jamčile povlastice. Slobodno su raspolagale imovinom, ali nisu sudjelovale u upravi i sudstvu varoši pa se može reći da su bile ravnopravne muškarcima u nekim oblicima gradskog života, ali ne i ako gledamo njihov položaj u cjelini. Kmetice se u dokumentima javljaju samo kao udovice koje drže selišta. U dva popisa koja sam analizirao njihov je postotak veoma malen, što je bila posljedica nastojanja feudalca da u najvećoj mogućoj mjeri iskoristi zemlju te je zbog toga pri dodjeli selišta davao prednost muškarcima i cjelovitim obiteljima. Ni kmetice ne sudjeluju u upravi i sudstvu.

Opći zaključak o položaju žene u srednjem vijeku u Podravini jest da su imale svoje mjesto unutar pojedinih staleža, ali da je on više ili manje bio neravnopravan. Tema žene i obitelji u srednjovjekovnoj Slavoniji jedva je načeta i tek se očekuju ozbiljna istraživanja nakon kojih bi se mogle provesti i nužne usporedbe s okolnim društvima, nakon čega bi se mogla dati približno istinita slika položaja ovdašnjih žena.

SUMMARY

The paper endeavours, using available resource, to relate the situation of women in medieval society in the Podravina region. The first part cites several examples of the influence of the Queen, the Herceg«s Lady (the Duchess) and the Ban«s (Vicegerent«s) Lady on the situation in the Podravina region. This category of women is the only one in medieval society possessing political, administrative and judicial authorities. The second part describes the position of noblewomen. It speaks of the maiden«s fourth, exceptions in inheritance when sovereigns permit the inheritance of an estate through the female line, testaments that mention women or that were drawn up by women, and an analysis is made of how women are designated in tax censuses at the beginning of the 16th century. The cited examples show that noblewomen had the right, although limited, to gain property and dispose of it. Also cited here are rare examples of aspects of the lives of noblewomen outside affairs related to the estate. Chapter three analyses the scanty data concerning the inhabitants of the towns of the Podravina region. Urban women had more extensive rights than other classes, guaranteed to them by municipal privileges, but also likely by their importance in urban labour processes. The cited sources show only that urban women gained real property, but also that they for the most part did not endeavour to retain it. The fourth part cites only two documents that mention the members of the most numerous medieval women«s class, the peasants. They are listed as some of the robbed subjects of the aristocracy of Koprivnica and Đurđevac and as holders of the hamlets on the estates of the Paulist Fathers in Streza. In both cases a very small number of them are listed, probably as a result of the efforts of feudal lords to have men hold the hamlets, i.e. integral families, with the aim of increasing the efficiency of the land«s cultivation. In its conclusion the paper only mentions in passing the members of other social classes of women for which there is no confirmation in documents related to the Podravina region.